

# Çin Ekonomisi (Mao ve Mao Sonrası Dönem)

Ümit Çalık

Yıldız Teknik Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü Doktora Öğrencisi,

Liberal Düşünce, Yıl 16, Sayı 64, Güz 2011, s. 185-206.

## A. Giriş

Çin Halk Cumhuriyeti'nin gösterdiği ekonomik gelişim, özellikle son on yılda dünya gündeminde geniş yer tutmuştur. Çin ekonomisiyle ilgili çıkan haberlere kabaca baktığımızda, devasa Gayrisafi Yurtiçi Hasıla ve nüfus, çift haneli büyüme rakamları, giderek artan ihracat, ucuz emek, yüksek rekabet gücü gibi kavramlarla karşılaşılıyor. Özellikle basında Çin ekonomisi ile ilgili çıkan haberlerin birçoğunda devasa, büyük nitelendirmeleri geçiyor. Çin Halk Cumhuriyeti'ni en iyi tanımlayacak kavramlardan biri herhalde büyüklüktür.<sup>1</sup> Yine birçok haberde devasa olarak nitelendirilen bu ekonominin diğer gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomileri üzerindeki etkilerinden, diğer ekonomiler için oluşturduğu tehditten bahsediliyor.

Çin ekonomisine ilişkin günümüz verilerini incelediğimizde, günlük yaşantımızda sıklıkla rastladığımız bu haberlerin nedenini daha rahat anlayabiliriz. Çin ekonomisi bugün %8.7'lik büyüme oranı, 33.54 trilyon RMB (4.91 trilyon Dolar) GSYİH'si ve yaklaşık 1.3 milyarlık nüfusuyla dünyanın önde gelen ekonomileri arasındadır. Çin, 2009 yılı itibarıyla nüfus ve büyüme oranı açısından dünyanın birinci, GSYH verisi açısından dünyanın üçüncü ülkesi konumundadır. 2010 yılı için Çin'in Japonya'yı da geride bırakarak dünyanın en yüksek 2. GSYH'sine sâhip ekonomi olacağı konuşulmaktadır.

1 Serije Sezen, *Çin'in İkinci Uzun Yürüyüşü*, Ankara: TODAİE, 2009, s.25.

Yine son yıllarda Çin’le ilgili gündeme baktığımızda devasa büyüme, ekonomik gelişme gibi konuların yanında bölgelerarası eşitsizlik, çevre kirliliği gibi konuların da ekonomik performansın yanında öne çıkmaya başladığını görüyoruz. Özellikle hızlı ve dengesiz büyümenin sonucu olan bölgelerarası eşitsizlikle, artan çevre kirliliği Çin ekonomik büyümesinin sürdürülebilirliği/sağlığı konusunda soruların yükselmesine sebep olmuştur.

Çin’in mevcut ekonomik performansının temelinde 1978 yılında başlanan reform süreci yatmaktadır. 1978 sonrası dönemde Çin ekonomisi merkezi otorite eliyle gerçekleştirilen bir dizi reformla birlikte serbest piyasa yapısına doğru hızla evrilmeye başlamıştır. Özellikle 70’li yılların sonundan, 80’li yılların başından itibaren bir dizi ekonomik reformu hayata geçirerek, içeride serbest piyasa düzenini kurmaya yönelik adımlar atan, dışarıda da dünya ekonomisine eklemleme yoluna giden Çin hangi evrelerden geçmiştir? Çin’i bugün dünyanın en büyük üç ekonomisinden biri konumuna getiren gelişmeler neler olmuştur? Çin’in bu ekonomik “mucizesinin” temelinde yatan unsurlar nelerdir? Bu liberalizasyon sürecinin getirdiği hızlı ekonomik gelişmenin yan etkileri neler olmuştur? Hızlı ekonomik büyüme ne pahasına gerçekleştirilmiştir? Çin’in hızlı ekonomik kalkınması sürdürülebilir midir? Çin ekonomisine ilişkin beklentiler nelerdir?

## B. Mao Dönemi

Yakın dönem Çin ekonomisini tarihsel perspektifte iki döneme ayırarak ele almak mümkündür. Çin Halk Cumhuriyeti’nin kurulduğu yıl olan 1949 yılından, Mao Zedong’un 1976 yılında ölümünün ardından iktidara gelen Deng Xiaoping ile başlayan reform sürecine (1978) kadar olan süreç ve 1978’den günümüze kadar olan süreç. Çin Halk Cumhuriyeti’nin iktisadî tarihini bu şekilde ikiye ayırmamızın nedeni, 1978 öncesi ve sonrası dönemlerin uygulanan politikalar açısından büyük farklılıklar göstermesidir. Mao dönemi olarak isimlendirdiğimiz dönem Çin ekonomisinde katı/emredici merkezi planlamaya dayalı, dışa kapalı özellik gösterirken; Mao sonrası dönem yapılan reformlar neticesinde, giderek daha çok serbest piyasa yapısına yakınsayan, dışa açılan, dünyayla eklemelenen, dış ticaretin ve özellikle doğrudan yabancı yatırımlarının artış gösterdiği bir ekonomi görünümü çizmektedir.

### 1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi

1949 yılında Çin Halk Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla birlikte yönetime gelen Mao Zedong, ilk etapta uzun süren kargaşa döneminden arda kalan enkazı temizlemeye koyulmuş, Sovyet tipi planlama aracılığıyla ülkenin altyapısını yeniden inşa etmeye çalışmıştır. Bilindiği üzere o dönem dünyada da planlı ekonominin tartışıldığı, birçok ülkenin planlı ekonomiye dayalı Sovyet ekonomisinden ilham aldığı bir dönem olmuştur. Bu amaçla Çin’de de 1953 yılında ilk beş yıllık kalkınma planı yürürlüğe koyulmuştur. Plan dönemi boyunca Çin Sovyetler

Birliği'nden birçok alanda önemli boyutlarda yardım almıştır. Özellikle planın hazırlanışı ve uygulanması esnasında Sovyetler'in teknik desteği büyüktür. Mimarî ve spor eğitiminden, endüstri mühendisliğine, bilimsel araştırma ve eğitim kurumlarına kadar hemen hemen her alan Sovyet kılavuzluğuyla, eğitimiyle şekillendirilmiştir. Bir-iki yıllık süreler için yaklaşık 6000 Sovyet danışman Çin'e gitmiş; 10.000'den fazla Çin'li öğrenci de SSCB'de öğrenim görmüştür.<sup>2</sup>

Çin'in ilk beş yıllık kalkınma planı genel hatlarıyla sanayileşmeyi, özellikle ağır sanayinin geliştirilmesi yoluyla yüksek oranlı ekonomik büyümeyi hedeflemekteydi. Dönemin sonuçlarına bakarsak yüksek ekonomik büyüme ve sanayileşme hedeflerinde başarı sağlandığını söyleyebiliriz. Altyapının önemli bir kısmı yeniden inşa edilmiş, enflasyon aşağı çekilmiş, Sovyetler ile yakınlaşma sayesinde Sovyet bloğuna ihracat artmıştır.<sup>3</sup> Demir-çelik, madencilik, çimento gibi sanayi dallarında kayda değer başarılar yakalanmıştır. Diğer yandan döneme baktığımızda, özellikle son yıllara doğru ciddi anlamda devletin ekonomide hakimiyeti eline geçirdiğini görürüz. Devlet şehirlerde girişimci kesimi kamu kurumlarıyla çalışmaya, ortaklık kurmaya zorlarken, kırsalda da çiftçileri kooperatiflere katılmaya zorlamıştır. Uygulanan politikaların sonucu olarak; 1954 yılının sonunda çiftçi hanehalklarının sadece %2'si kurulan kooperatiflere üyeyken, bu rakam 1955'de %14, 1956'da ise %98 olmuştur. Şehirlere bakıldığında ise, 1956 yılının başlarında özel fabrikalar ve dükkanlar devlet tarafından uygulanan yoğun kontrollerle kooperatiflere veya "kamu-özel ortaklığı" fabrikalara dönüştürülmüştür.<sup>4</sup>

## 2. Yüz Çiçek Dönemi

1958-1962 yılları arasında uygulamaya koyulan ikinci beş yıllık kalkınma planından önce, 1956 yılında Mao tarafından Yüz Çiçek adıyla yeni bir dönem başlatılmıştır. Bu yeni dönemle aydınların fikirlerini daha serbest bir şekilde dile getirmesi hedeflenmiştir. Mao Yüz Çiçek dönemiyle düşünsel açıdan biraz daha özgürlükçü bir ortam yaratarak, komünizme giden yolda ülke problemlerinin aydınlar tarafından tartışılmasını, feodalizmden komünizme geçişe ilişkin aydınların düşüncelerinden faydalanmayı hedeflemiştir. Mao, 1957 yılının Şubat ayında İnsanlar Arasındaki Ayrılıkların Doğru Ele Alınması isimli konuşmasında "Yüz çiçek açsın ve yüz düşünce okulu çekişsin politikasını yürütmek Marksist ideolojiyi zayıflatmayacak, güçlendirecektir."<sup>5</sup> demiştir. Konuşmadan da anlaşıldığı gibi Mao bu sürecin sonunda aydınlar arasında sosyalist ideolojinin güç kazanacağını umut etmiştir. Fakat sonuç Mao'nun beklediği şekilde gelişmemiştir. Çünkü, kısa bir süre içinde aydınlardan, feodaliteden hızla kurtulmanın yolları

2 Barry Naughton, *The Chinese Economy Transitions and Growth*, Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 2007, s. 66.

3 Prof. Dr. Ahmet Fazıl Özsoylu, *Çin Bir Devin Uyanışı*, Adana: Nobel Kitabevi, 2006, s.9-10.

4 Barry Naughton, *The Chinese Economy Transitions and Growth*, Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 2007, s. 67.

5 "On The Correct Handling Of Contradictions Among The People" isimli konuşma [http://www.marxists.org/reference/archive/mao/selected-works/volume-5/mswv5\\_58.htm](http://www.marxists.org/reference/archive/mao/selected-works/volume-5/mswv5_58.htm) adresinden elde edilebilir.

hakkında teklif ve tavsiyeler geleceği yerde, parti ve rejime karşı açık ve cesaretli tenkitler gelmeye başlamıştır.<sup>6</sup>

1957 yılına geldiğimizde Mao'nun Yüz Çiçek atılımının sonuçlarından çok da memnun olmadığını, dönem içerisinde yönetime yöneltilen liberal eleştirilerden rahatsız olduğunu görürüz. Bu rahatsızlığın sonucu olarak, birkaç ay içerisinde Yüz Çiçek döneminde sesini yükselten 800.000 entelektüel mahkum edilmiş, işlelerinden atılmış hatta bazı durumlarda çalışma kamplarına gönderilmiştir.<sup>7</sup>

### 3. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi – İleriye Doğru Büyük Hamle

1958 yılına geldiğimizde bu kısa özgürlük ortamının sonlandırıldığını ve ikinci beş yıllık kalkınma planıyla birlikte İleriye Doğru Büyük Hamle döneminin başlatıldığını görüyoruz. Komünizm öncesi Çin ekonomisinin yapısına bakarsak daha çok tarıma dayalı feodal bir yapı görürüz. Mao İleriye Doğru Büyük Hamle dönemiyle birlikte hızlı bir şekilde feodalizmden komünizme geçişi sağlamayı hedeflemiştir. Bu dönemde özel tarım üretimi tamamen yasaklanmıştır. Hatta özel üretim girişiminde bulunan çiftçiler karşı devrimci olarak suçlanmıştır. Toplum devlet tarafından komünler şeklinde organize edilmiştir. Bütün Çin'de ortalama büyüklüğü 20.000 kişiye denk gelen, ama 100.000 kişiden de oluşabilen 24.000 komün oluşturulur.<sup>8</sup> Komünler çiftliklere sâhip olduğu gibi, küçük küçük demir ve çelik üretme birimlerine de sâhiptir.<sup>9</sup> Komünler ürettikleri ürünlerden yaşamlarını sürdürebilmek için gerekli olan kısmı kendilerine ayırdıktan sonra, üretim fazlasını devlete vereceklerdir.

Mao'nun her komünde çiftliğin yanı sıra demir-çelik ocaklarının da bulunmasını istemesinin nedeni, demir-çelik endüstrisini geliştirerek tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişi sağlamaktır. Çin demografisi o dönemde yapısı itibarıyla kırsal özellik gösterdiği için, ilk etapta kırsal kesimin komünler şeklinde örgütlenip, kırsal sanayinin gelişimi sağlanmak istenmiştir. Mao İleriye Doğru Büyük Hamle sonucunda Çin çelik üretiminin İngiltere'yi on beş yıl içerisinde yakalayabileceğini öngörmekteydi. Bu sayede Çin hızlı bir sanayileşme politikası izleyerek on beş yıl içerisinde İngiltere'yi sanayi alanında yakalayacaktı. Dönem içerisindeki kamu yatırımlarına baktığımızda, kaynakların önemli oranda ağır sanayiye tahsis edildiğini görebiliriz. Oransal olarak, artan yatırımların büyük kısmı ağır sanayiye gitmiş; devletin ağır sanayiye yatırımı 1956 yılındaki %38 seviyesinden, 1958 yılında %56 seviyesine çıkmıştır.<sup>10</sup>

6 Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, İstanbul: Alkım Kitabevi, 13. Baskı, 1984, s. 574.

7 Barry Naughton, *The Chinese Economy Transitions and Growth*, Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 2007, s. 69.

8 Prof. Dr. Ahmet Fazıl Özsoyulu, *Çin Bir Devrin Uyanışı*, Adana: Nobel Kitabevi, 2006, s.10.

9 Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, İstanbul: Alkım Kitabevi, 13. Baskı, 1984, s. 575.

10 Dali L. Yang, *Calamity and Reform in China: State, Rural Society, and Institutional Change Since the Great Leap Famine*, Stanford: Stanford University Press, 1996, s. 35.

**Tablo 1: Halkın Komün Sisteminin Gelişimi**

Yıl	Komün	Tugay	Üretim Takımı	Halkın Komünündeki Hanehalkları	Halkın Komünlerindeki Nüfus
		(10 bin)	(10 bin)	(10 bin)	(10 bin)
1958	23630	-	-	12861	56017
1959	25450	51,8	329,9	12745	55443
1960	24317	46,4	289,2	12662	-
1961	57855	73,4	408,9	13199	-
1962	74771	70,3	533	13410	-
1965	74755	64,8	541,2	13527	59122
1970	51478	64,3	456,4	15178	69984
1975	52615	67,7	482,6	16448	77712
1979	53348	69,9	515,4	17491	80739

Kaynak: Tan, Q. "Decollectivisation and Reconstruction of Ownership in Rural China: Some Differences from Central and Eastern European Countries", The University of Liverpool Centre for Central and Eastern European Studies Working Paper, No:52, s.6

**Tablo 2: İleri Doğru Büyük Hamle Döneminde Açık Finansman (USD)**

Yıl	Gayrisafi gelir (USD)	Gayrisafi harcama (USD)	Denge Tutar (USD)	Gayrisafi gelirin yüzdesi %
1957	4.563.042.000	4.474.782.000	88.260.000	1,93
1958	5.701.596.000	6.022.274.000	-320.678.000	-5,62
1959	7.165.241.000	8.133.159.000	-967.918.000	-13,51
1960	8.418.533.000	9.621.811.000	-1.203.278.000	-14,29
1961	5.238.231.000	5.398.570.000	-160.339.000	-3,06
1962	4.613.056.000	4.490.963.000	122.093.000	2,65

Kaynak: Dali L. Yang, Calamity and Reform in China: State, Rural Society, and Institutional Change Since the Great Leap Famine, Stanford University Press, 1996, s. 35 (Tablo USD'ye çevrilmiştir)

Tabii İleriye Doğru Büyük Hamle döneminin sonucu Mao'nun beklediği gibi olmamıştır. İlk yıl olumlu hava koşullarının da etkisiyle üretimde artış sağlansa da 1959 yılında baş gösteren kuraklıkla birlikte yapılan planlar çöküntüye uğramıştır. Zaten 1958 yılında olumlu hava şartları neticesinde yüksek gerçekleşen tarımsal verimlilik de, emeğin bir kısmının demir-çelik üretimine kaydırılması nedeniyle değerlendirilememiştir. 1959-1962 yılları arası Çin halkı açısından tam bir felaket olmuştur. Hem kötüleşen hava koşulları, hem de uygulanan ekonomi politikaları neticesinde Çin'de açlık baş göstermiş, birçok Çin'li yaşamını kaybetmiştir. Bu faciada yaşamını kaybeden insan sayısı günümüzde hala uzmanlar tarafından tartışılan bir konudur. Ansley J. Coale 1958-61 yılları arasında Çin'in 16.5 milyon ölü sayısına ulaştığını hesaplarken, John Aird ve Peng Xizhe 23 milyon, Ashton, Hill, Piazza ve Zeitz 29.5 milyon ölü olduğunu hesaplamışlardır.<sup>11</sup> Ölü rakamı ne olursa olsun, yaşanan felaketin büyüklüğü ortadadır. Bu büyük felaketin Mao yönetimine, Çin devrimine büyük bir darbe vurduğu gerçektir. 1961 sonrasında genç kuşakta, bürokraside ciddi anlamda durgunluk, hayal kırıklığı baş göstermiştir. Çin devrimi heyecanını kaybetmiş, yönetim tarafından daha ılımlı politikalar izlenmiştir. Örneğin, İleriye Doğru Büyük Hamle döneminde kapatılmış olan serbest pazarlar köylülerin şehirlere yiyecek sağlayabileceği yeni bir ek bir kanal sağlanması ve satınalma gücünün emilmesi için yeniden açılmıştır.<sup>12</sup>

**Tablo 3: İleri Doğru Büyük Hamle Döneminde Çin'de Sektörel Yatırımlar**

Yıl	Yatırım miktarı (USD)			Toplam yatırımdaki pay %		
	Tarım	Hafif sanayi	Ağır sanayi	Tarım	Hafif sanayi	Ağır sanayi
1956	175.049.000	138.274.000	864.948.000	7,70	6,1	37,80
1957	175.049.000	161.810.000	903.194.000	8,30	7,7	42,80
1958	386.873.000	320.678.000	2.224.152.000	9,80	8,1	56,20
1959	483.959.000	339.801.000	2.733.118.000	9,40	6,6	53,10
1960	664.892.000	307.439.000	3.069.977.000	11,60	5,4	53,70
1961	250.070.000	113.267.000	1.016.461.000	13,30	6,1	54,20
1962	211.824.000	47.072.000	542.799.000	20,2	4,4	51,8
1963	323.620.000	52.956.000	670.776.000	23	3,7	46,4

**Kaynak:** Dali L. Yang, *Calamity and Reform in China: State, Rural Society, and Institutional*

<sup>11</sup> Dali L. Yang, *Calamity and Reform in China: State, Rural Society, and Institutional Change Since the Great Leap Famine*, Stanford: Stanford University Press, 1996, s. 37.

<sup>12</sup> Barry Naughton, *The Chinese Economy Transitions and Growth*, Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 2007, s.73.

Change Since the Great Leap Famine, Stanford University Press, 1996, s. 35 (Tablo USD'ye çevrilmiştir)

#### 4. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi – Kültür Devrimi

1966 yılına gelindiğinde, devrim açısından durgun geçen dönemin ardından, Mao başlattığı Kültür Devrimi hareketiyle Çin yarihinde yeni bir dönem açmıştır. Bu hareketin amacı, devrimi sürekli ayakta tutmak ve belirli bir süre sonra her rejimin âkıbeti olan bürokratlaşmayı önlemektir.<sup>13</sup> Temel olarak Kültür Devrimi ideolojik bir hareket, kampanya olmakla birlikte kısa sürede gelişmeler kontrolden çıkmıştır. Özellikle hareketin prensiplerinin uygulayıcılığını üstlenen, öğrenciler tarafından kurulan Kızıl Muhafızlar adlı teşkilat harekete direnç gösterenlere karşı terör estirmiştir. İleriye Doğru Büyük Hamle'nin ardından gelen ılımlı süreç Kültür Devrimi ile birlikte tersine dönmüştür. Ekonomik açıdan bakıldığında 1966 yılında Kültür Devrimi'yle birlikte üçüncü beş yıllık kalkınma planı uygulamaya koyulmuştur. Üçüncü planla çizilen hedeflere baktığımızda özellikle ulusal savunmanın ön plana çıkarıldığını görebiliriz. Çin'in bir savaş olasılığıyla karşı karşıya kaldığında iktisaden hazırlıklı olması planın ana hedeflerindedir. Yine kendi kendine yetebilecek kadar bir tarımsal üretim planının diğer ana hedefidir. Genel olarak bakıldığında planın hedeflerine ulaştığı söylenebilir. Gayrisafi sanayi ve tarımsal üretim hedefleri %14.1 oranında aşmış; gayrisafi tarımsal üretimin %2.2, gayrisafi sanayi üretiminin %21.1 oranında üzerinde gerçekleşmiştir.<sup>14</sup> Dönem içi ekonomik gelişime baktığımızda ekonominin özellikle 1967 ve 1968 yıllarında sırasıyla %5.7 ve %4.1 oranlarında küçüldüğünü, ardından 1969 ve 1970 yıllarında sırasıyla %16.9 ve %19.4 oranlarında büyüdüğünü görüyoruz. 1967-1968 yıllarındaki düşüşü Kültür Devrimi ile birlikte gelen terör ortamıyla birlikte ele alabiliriz. İç karmaşa ancak 1968 yılının sonlarına doğru düşüşe geçmeye başlamıştır. İç istikrarın sağlanmasının ardından üretimde artışlar kaydedilmiştir.

13 Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, Ankara: İmge Kitabevi, 10. Baskı, 2002, s.367.

14 [http://www.gov.cn/english/2006-04/05/content\\_245707.html](http://www.gov.cn/english/2006-04/05/content_245707.html)

Tablo 4: Mao Dönemi GSYİH ve Reel Büyüme Verileri

Yıllar	GSYİH Endeksi	GSYİH cari fiyatlar milyar yuan	Kişi başı GSYİH yuan	Yıllık reel büyüme oranı
1952	100	67,9	119	
1953	115,6	82,4	142	15,06
1954	120,5	85,9	144	4,20
1955	128,6	91	150	6,80
1956	147,9	102,8	165	15,00
1957	155,5	106,8	168	5,10
1958	188,6	130,7	200	21,30
1959	205,2	143,9	216	8,80
1960	204,6	145,7	218	-0,30
1961	148,7	122	185	-27,30
1962	140,4	114,9	173	-5,60
1963	154,7	123,3	181	10,20
1964	183	145,4	208	18,30
1965	214,2	171,6	240	17,00
1966	237,1	186,8	254	10,70
1967	223,6	177,4	235	-5,70
1968	214,4	172,3	222	-4,10
1969	250,6	193,8	243	16,90
1970	299,3	225,3	275	19,40
1971	320,2	242,6	288	7,00
1972	332,4	251,8	292	3,80
1973	358,6	272,1	309	7,90
1974	366,9	279	310	2,30
1975	398,8	299,7	327	8,70
1976	392,4	294,4	316	-1,60
1977	422,2	320,2	339	7,60

Kaynak: <http://www.chinability.com/GDP.htm>



## 5. Dördüncü ve Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planları Dönemi

1971-1980 yılları arası döneme baktığımızda dördüncü ve beşinci kalkınma planlarını görüyoruz. Her ne kadar beşinci kalkınma planının kapsamı 1980 yılına kadar uzansa da, 1978 sonrası dönemi ayrı ele almak doğru olacaktır. Çünkü Mao'nun ölümünden sonra 1978 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşundan beri uygulanan ekonomi politikalarında köklü değişikliklere gidilmiştir. 1971-1977 arası dönemi kısaca irdelediğimizde, dalgalı olmakla birlikte genel olarak artı bir büyüme oranının tutturulduğunu söyleyebiliriz. Dönemin istisnası 1976 yılıdır. 1976 yılında eksi oranlı büyümenin temel nedeni ise 28 Temmuz 1976'da Tangshan şehrinde meydana gelen 7.8 şiddetindeki depremdir. Deprem sonucu şehirdeki evlerin %95'i ve ticarî binaların %78'i yıkılmıştır.<sup>15</sup>

### C. Mao Sonrası Dönem

9 Eylül 1976'da Mao öldükten sonra Çin'de 1978 yılına kadar sürecek olan siyasî karmaşa dönemi başlamıştır. 1978 yılında bu siyasî karmaşa döneminden galip çıkan Deng Xiaoping geçmiştir. Deng yönetimiyle birlikte Çin ekonomisinde yeni bir dönem başlamıştır. Deng dönemiyle birlikte Çin ekonomisi adım adım kapalı, devletçi yapıdan vazgeçip, dışa açık, piyasa ekonomisine doğru evrilmeye başlamıştır.

#### 1. Serbest Piyasaya Geçiş Döneminde Yapılan Reformlar

1978 sonrası Deng'in iktidarda olduğu dönem Çin'de serbest piyasa ve dışa açılma anlamında birçok ekonomik reformun hayata geçirildiği bir dönemdir. Deng yönetime gelir gelmez Parti Merkez Komitesi toplanmış ve toplantı sonucunda Mao'nun her vesileyle dile getirdiği sınıf mücadelesinin tamamlandığı ilan edilmiştir.<sup>16</sup> Çin Komünist Partisi'nin 11. Ulusal Kongresi'ni incelediğimiz zaman, kongrenin on yıllık kültürel devrim sürecinin sona erdiğini ilan ettiğini ve yeni dönemde partinin temel görevinin Çin'i yüzyılın güçlü ve modern bir sosyalist devleti haline getirmek olduğunu vurguladığını görürüz.<sup>17</sup> Görüldüğü gibi yeni dönemin mantığını sınıf yerine modernleşme, kalkınma oluşturmuştur.

Açılan yeni dönemde benimsenen kalkınma politikasına baktığımızda karşımıza Deng'in konuşmalarında sıklıkla vurguladığı dörtlü modernleşme kavramı çıkar. Dörtlü modernleşme kavramının içeriğine baktığımızda; sanayi, tarım, ulusal savunma ve bilim, teknoloji alanlarında modernleşmeyi içerdiğini görürüz. Çin yeni dönemde modernleşmeyi, kalkınmayı içe kapalı bir yol yerine dışa açık bir yol izleyerek gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda ilk olarak 1979 yılında Çin ve Yabancı Sermaye Ortak Girişimler Yasası yapılmıştır. Bu yasa ile yabancı yatırımlara resmen izin verilmiştir. Bu ilk adımın ardından 1983 yılın-

<sup>15</sup> [http://www.nationalgeographic.com/forcesofnature/forces/e\\_6.html](http://www.nationalgeographic.com/forcesofnature/forces/e_6.html)

<sup>16</sup> Prof. Dr. Ahmet Fazıl Özsoylu, *Çin Bir Devim Uyanışı*, Adana: Nobel Kitabevi, 2006, s.15.

<sup>17</sup> <http://english.cpc.people.com.cn/65732/4445902.html>

da Ticarî Markalar Yasası, 1985 yılında Patent Yasası yine aynı yıl Yabancılarla Ekonomik Sözleşmeler Yasası yürürlüğe girmiştir. 1986 yılında yine yabancı sermaye alanında önemli bir adım atılarak Tamamen Yabancıların Mülkiyetindeki İşletmeler Yasası yapılmıştır. Bu yasayla birlikte yabancıların Çin'de yatırım yapabilmesi için sermayenin yarısına ortak olacak bir Çinli yatırımcı bulmalarına gerek kalmamıştır. Yine 1988 yılında çıkarılan Çin ve Yabancı Sermaye Ortak Girişimler Yasası ile ortak işletmelere ilişkin yeni düzenlemelere gidilmiştir. 1990 yılına gelindiğinde kentsel toprakların uzun dönemli tahsisine ilişkin yönetmelikler uygulamaya koyulmuştur. Yine 1991 yılında çıkarılan Telif Hakları Yasası, 1993'te çıkarılan Şirketler Yasası yabancı yatırımın ve serbest piyasa ekonomisinin gelişimi için atılan önemli adımlar olmuştur. 1994 yılında Devlet Tazminat Yasası ile birlikte kişilere idarenin verdiği zararlara karşı tazminat isteme hakkı tanınmıştır. Yine 1994 yılında Haksız Rekabetin Engellenmesi Yasası, Tüketici Hakları Yasası, Dış Ticaret Yasası, Ticarî Bankalar Yasası yürürlüğe girmiştir. 1997 yılında çıkarılan Fiyat Yasası ile birlikte piyasa fiyatlarının aşırı düşük veya yüksek oluşması durumunda müdahale yasallaştırılsa da kanun daha çok piyasada oluşan fiyatlara dayanmaktadır. 1998 yılında Hisse Senetleri Yasası, 2002 yılında Kırsal Arazi Kiralama Yasası, 2003'de Bankacılık Düzenleme Yasası, 2007'de Mülkiyet Yasası, 2008'de Tekelleşmeyi Önleme Yasası çıkarılan diğer yasalardır. Görüldüğü gibi 1978 yılından itibaren Çin'de serbest piyasanın, yabancı yatırımların, para ve sermaye piyasalarının geliştirilmesine temel oluşturacak bir dizi yasal düzenlemeye gidilmiştir. Mao sonrası dönemde kurulacak yeni ekonomik yapının hukuksal zemini sağlanmıştır. Reformlarla ilgili dikkatten kaçmaması gereken bir nokta da, yapılan düzenlemelerin kısa değil oldukça uzun süreçleri kapsadığıdır. Yapılan reformlar adım adım şeklindedir.

Yapılan hukukî düzenlemelerin dışında reformları daha detaylı olarak ele alırsak; ilk etapta Mao dönemindeki üretimin kolektivizasyonu tercihinden vazgeçildiğini görürüz. Serbest piyasa ekonomisine geçiş uygulamalarında ilk somut adım tarımsal üretim alanında atılmıştır. Mao dönemini ele alırken değindiğimiz gibi 1978 öncesi dönemde çiftçilerin komünler şeklinde örgütlenmeleri, komün yapısı içinde üretmeleri, çiftçilerin isteğiyle değil devletin zorlamasıyla olmuştur. Hatta uygulamanın başlarında kolektif üretim biçimine rızasıyla geçen çiftçi sayısı çok az olunca, Mao önderliğinde uygulamaya koyulan zorlayıcı politikalarla tarımda kolektif üretime geçilmiştir. Kurulan komün sisteminin sorunlarına baktığımızda en temelde bireylerin fırsatçılığını görebiliriz. Komün sisteminin her ne kadar ölçek ekonomisinden yararlanmak gibi bir avantajı olsa da; bu sistemde bireysel başarı, üretim ölçülüp, değerlendirilip gelir bu ölçüte göre dağıtılmadığı için üretim etkinliğini sağlamak son derece zordur. 1978 yılında başlanan reformlarla kolektif üretimi sistemi adım adım terk edilmeye başlanmıştır. Bu sisteme yönelik olarak yapılan ilk reformla bazı komünler hanehalkları için üretim kotalarını sabitlemiştir. Bu reformda bir hanehalkı bireysel olarak üretim takımı veya ça-

alışma grubuyla belirli bir miktarda tarımsal üretimi ve bazı görevleri üstlendiğine ilişkin anlaşma imzalamaktadır.<sup>18</sup> Böylece hanehalkları belli bir miktar çıktıyı taahhüt etmekte, bu çıktı miktarının üzerinde bir çıktı elde ettiğinde ise bu miktar kendine kalmaktadır. 1984 yılında üretim takımlarının %98'i her hanehalkı için işin-çıktının sabitlemesi reformunu uygular hale gelmiştir.<sup>19</sup> Bu ilk adımın ardından tarım alanında yapılan reformlarla piyasaya yönelik üretim yapılması sağlanmış, tarım ürünlerinin fiyatları piyasa tarafından belirlenmeye başlamıştır.

Tarım sektörünün dışında, hükümet doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını ülkeye çekmek için serbest ticaret bölgeleri kurmuştur. Yine bazı kamu iktisadî teşekkülleri özelleştirilmiş, bazıları halka arz edilerek Çin'deki ve yurtdışındaki borsalarda kote edilmiş, özel sektör şirketlerinin kurulmasına izin verilmiş, fiyat kontrolleri kaldırılmış ve bankacılık sektöründeki kredi kotaları kaldırılmıştır.<sup>20</sup>

## 2. Reformların Sonuçları

Mao sonrası Çin ekonomisine baktığımızda, ekonominin dünyayla eklemlenmesi ve serbest piyasa yapısının kurulmasına yönelik olarak bir önceki başlıkta sıraladığımız reformların adım adım hayata geçirildiğini görüyoruz. Peki dışa açılım ve serbest piyasanın tahsisi yolunda atılan bu adımların sonucu ne olmuştur?

### a. Dış Ticaret

Bir ülke ekonomisinin dünyaya açıklığını gösteren en önemli verilerden biri dış ticaret verileridir. 1970'li yıllara kadar olan Çin dış ticaret verilerini incelediğimizde; yaklaşık 20 yıllık dönemde Çin'in dış ticaretinde nicel olarak çok büyük bir gelişim olmadığını görürüz. İlgili yıllarda Çin'in dış ticareti oldukça düşük seviyelerdedir. 1952 yılında 0.82 milyar Dolar olan ihracat 1970 yılında 2.26 milyar Dolar; 1952 yılında 1.12 milyar Dolar olan ithalat ise 1970 yılında 2.33 milyar Dolar seviyesine gelebilmiştir. 1970-1978 yılları arasına baktığımızda ise geride bırakılan 20 yıla göre kayda değer bir artış yaşandığı görülür. 1952 yılından reform sürecinin başladığı 1978 yılına kadar olan dış ticaret verilerini topluca değerlendirdiğimizde, 26 yıllık süreç içerisinde toplam dış ticaretin 10 kat arttığını söyleyebiliriz. 1978 yılından 2004 yılına kadar olan ikinci 26 yıla baktığımızda ise toplam dış ticaretin 56 kat arttığını görürüz. 2008 yılı verileri ile ise Çin 1.4 trilyon Dolar ihracat, 1.2 trilyon Dolar ithalat gerçekleştirmiştir. Heritage Foundation ile Wall Street Journal'ın hazırladığı ülkelerin ekonomik anlamda ne kadar dışa açık, özgürlükçü, liberal bir yapıya sâhip olduğunu gösteren Ekonomik Özgürlük Endeksi'ne baktı-

18 Qicheng Tan, "Decollectivisation and Reconstruction of Ownership in Rural China: Some Differences from Central and Eastern European Countries", *The University of Liverpool Centre for Central and Eastern European Studies Working Paper*, No:52, s.10.

19 Qicheng Tan, "Decollectivisation and Reconstruction of Ownership in Rural China: Some Differences from Central and Eastern European Countries", *The University of Liverpool Centre for Central and Eastern European Studies Working Paper*, No:52, s.10.

20 Rasim Yılmaz ve Cüneyt Koyuncu, *Çin: Dragon Ekonomisinin Önenemeyen Yükselişi*, Bursa: Ekin Kitabevi, 2005, s.8.

ğımızda özellikle 2000'li yıllarda Çin'in ticaret özgürlüğü alanındaki keskin yükselişini net olarak görebiliriz. Endekste puanlamalar 100 üzerinden yapılmaktadır.

**Tablo 5: Çin'in İthalat-İhracat Verileri, Dış Ticaret Dengesi**

Milyar USD			
Yıllar	İhracat	İthalat	Denge
1952	0,82	1,12	-0,30
1957	1,60	1,50	0,10
1962	1,49	1,17	0,32
1965	2,23	2,02	0,21
1970	2,26	2,33	-0,07
1975	7,26	7,49	-0,23
1978	9,75	10,89	-1,14
1980	18,12	20,02	-1,90
1985	27,35	42,25	-14,90
1986	30,94	42,91	-11,97
1987	39,44	43,21	-3,77
1988	47,52	55,27	-7,75
1989	52,54	59,14	-6,60
1990	62,09	53,35	8,74
1991	71,84	63,79	8,05
1992	84,94	80,59	4,35
1993	91,74	103,96	-12,22
1994	121,01	115,61	5,40
1995	148,78	132,08	16,70
1996	151,05	138,83	12,22
1997	182,79	142,37	40,42
1998	183,71	140,24	43,47
1999	194,93	165,70	29,23
2000	249,20	225,09	24,11
2001	266,10	243,55	22,55
2002	325,60	295,17	30,43
2003	438,37	412,84	25,53
2004	593,40	561,40	32,00
2005	762,00	660,00	102,00
2006	968,90	791,50	177,40
2007	1217,80	956,00	261,80
2008	1428,60	1233,10	295,46

Tablo 6: Çin'in Dış Ticaret Özgürlüğü

Yıllar	Dış ticaret özgürlüğü
2010	72.2
2009	71.4
2008	70.2
2007	68.0
2006	68.0
2005	54.4
2004	51.4
2003	50.6
2002	48.6
2001	46.0
2000	42.6
1999	38.2
1998	34.0
1997	30.0
1996	20.0
1995	20.0

Kaynak: <http://www.heritage.org/index/>

### **b. Doğrudan Yabancı Yatırımlar**

Bugün dünyanın en çok doğrudan yabancı yatırım çeken ülkelerine baktığımızda Çin'i üst sıralarda görebiliriz. Çin yüksek büyüme oranlarını önemli ölçüde ihracata ve doğrudan yabancı yatırımlara borçludur. Çin'in doğrudan yatırım rakamlarına baktığımızda özellikle 1992 yılıyla birlikte büyük bir sıçramanın gerçekleştiğini görürüz. 1992 yılında Deng'in Guangzhou, Shenzhen, Zhuhai ve Şangay'a yaptığı güney gezisi doğrudan yabancı yatırımların sıçramasını sağlamıştır. Bu gezide Deng devam eden ekonomik reformlar, dışa açılım politikası için halkın desteğini almıştır. Geziyle birlikte yabancı yatırımcıların Çin'e olan güveni pekişmiş ve doğrudan yabancı yatırımlarda sıçrama yaşanmıştır. 1992 yılında planlanan doğrudan yatırımlar yaklaşık olarak 5 katına çıkarak 12 milyar Dolar'dan 58.1 milyar Dolar'a çıkmıştır. 2008 yılında gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımlar 92.4 milyar Dolar olmuştur.

Tablo 7: Çin'e Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Milyar USD)

Yıllar	Planlanan	Gerçekleşen
1984	2,70	1,30
1985	5,90	1,70
1986	2,80	1,90
1987	3,70	2,30
1988	5,30	3,20
1989	5,60	3,40
1990	6,60	3,50
1991	12,00	4,40
1992	58,10	11,00
1993	111,40	27,50
1994	82,70	33,80
1995	91,30	37,50
1996	73,30	41,70
1997	51,00	45,30
1998	52,10	45,50
1999	41,20	40,40
2000	64,20	42,10
2001	71,10	48,80
2002	84,80	55,00
2003	115,10	53,50
2004	153,50	60,60
2005		60,30
2006		63,00
2007		74,80
2008		92,40

Kaynak: <http://www.chinability.com/FDI.htm>

Doğrudan yabancı yatırımlara baktığımızda, gözümüze ilk etapta yatırımların coğrafi olarak belirli bölgelerde yoğunlaştığı çarpar. Doğrudan yabancı yatırımlar yüksek oranda doğudaki zengin kıyı kentlerinde ve önde gelen büyükşehir-

lerde; yüzde 90 Çin'in doğu ve güney bölgelerinde yoğunlaşmıştır.<sup>21</sup> Mao sonrası dönemde yatırımlarda coğrafi olarak daha elverişli konumda olan bölgelere öncelik verilerek, bu bölgelerin Çin'in büyümesinde öncü olması sağlanmıştır. Bu bağlamda Çin'de coğrafi açıdan ekonomik uçurumdan, eşitsizlikten bahsedebiliriz. Daha elverişli olan doğu ve güney bölgeler çekilen yabancı yatırımın ve devlet yatırımlarının etkisiyle kalkınırken, iç ve batı bölgeler bu kalkınma yarışında geri kalmışlardır. Sonuç iç ve batı bölgelerden doğu ve kıyı kentlerine akan emek, iç göç olmuştur. Bölgelere göre kişi başı GSYH'ye baktığımızda ilk sırada Şangay, Beijing, Tianjin, Zhejiang, Jiangsu'yu görüyoruz. Görüldüğü gibi kişi başı GSYH sıralamasında ilk beş şehir güney-doğu kıyı kentleriyle başkentten oluşmaktadır. Listenin son sıralarında ise Guizhou, Gansu, Yunnan, Tibet bulunmaktadır. Listenin son sıralarını paylaşan tüm bölgelerin iç kesimlerde olması dikkat çekicidir. Listenin ilk sırasındaki Şangay ile sonundaki Guizhou arasında kişi başı GSYH bazında yaklaşık 8 kat fark vardır.

Çin'e yapılan doğrudan yabancı yatırımların geldiği ülkelere bakarsak ilginç bir tabloyla karşılaşırız. 2009 verilerine göre Çin'e gelen doğrudan yabancı yatırımların kökenlerine bakıldığında ilk sırayı büyük bir farkla Hong Kong'un aldığını görmekteyiz. İkinci ve üçüncü sırada ise Tayvan ve Japonya yer almakta. Görüldüğü üzere Çin çektiği yabancı yatırımların büyük çoğunluğunu yine komşularından, diğer Asya ülkelerinden çekmektedir. Bu durumda özellikle Çin diasporasının etkisi önemlidir. Bu bağlamda yabancı sermayenin geldiği ülkelerde Çin kökenli nüfusun fazlalığı dikkat çekicidir. Yabancı yatırımların kökenini incelediğimiz zaman ortaya şöyle bir sonuç çıkmaktadır: Kültürel, ekonomik ve jeopolitik anlamda Çin, sadece Halk Cumhuriyeti'nden ibaret değildir. Ayrıca bir girişimcilik merkezi olan ve 1997'den bu yana kendi ticaret ve yabancı yatırım yetkisine sahip Çin'in Özel Yönetim Bölgesi diye adlandırılan Hong Kong; tartışmalı politik statüsüne rağmen her geçen gün Çin ekonomisiyle daha da bütünleşen, teknoloji yönünden ilerlemiş bir ada olan Tayvan (Çin, onu hain bir vilayet olarak görüyor); ileri teknoloji üretim merkezi ve birçok uluslu teşebbüsün üssü konumundaki belki de çoğunluğu Çinli olan Singapur; son olarak Güneydoğu Asya'daki iş dünyasının seçkinlerinin çoğunu oluşturan ve tüm dünyadaki iş çevrelerinde etkin olan büyük bir Çin diasporası.<sup>22</sup>

21 Shaikat Ali ve Wei Guo, "Determinants of FDI in China", *Journal of Global Business and Technology*, Vol: 1, Num: 2, 2005, s.23.

22 Oded Shenkar, *Çin Yüzyılı*, İstanbul: Truva Yayınları, 2007, s.23-24.

Tablo 8: Çin'in Eyaletlerinin Kişibaşı GSYİH'si

Sıralama	Eyalet	Yuan	Dolar
1	Shanghai	77564	11361
2	Beijing	68750	10007
3	Tianjin	62403	9136
4	Zhejiang	44335	6490
5	Jiangsu	44232	6475
6	Guangdong	40748	5965
7	Inner Mongolia	37287	5460
8	Shandong	35893	5255
9	Liaoning	34193	5006
10	Fujian	33051	4838
11	Jilin	26289	3848
—	China	25125	3678
12	Hebei	24428	3576
13	Chongqing	22909	3355
14	Shaanxi	21729	3181
15	Heilongjiang	21640	3168
16	Hubei	21566	3157
17	Shanxi	21544	3154
18	Ningxia	21470	3143
19	Henan	20477	2998
20	Hunan	20226	2961
21	Xinjiang	19798	2898
22	Qinghai	19407	2841
23	Hainan	19166	2806
24	Sichuan	17339	2538
25	Jiangxi	17248	2525
26	Anhui	16391	2400
27	Guangxi	15821	2316
28	Tibet	15141	2216
29	Yunnan	13494	1975
30	Gansu	12836	1879
31	Guizhou	10258	1502

Kaynak:[http://en.wikipedia.org/wiki/List\\_of\\_Chinese\\_administrative\\_divisions\\_by\\_GDP\\_per\\_capita](http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Chinese_administrative_divisions_by_GDP_per_capita)



**Tablo 9: Finansal Olmayan Doğrudan Yabancı Yatırımın Kökeni (milyar USD)**

	2008	2009	% Değişim
Hong Kong	41,00	54,00	31,60
Tayvan	1,90	6,60	245,70
Japonya	3,70	4,10	12,70
Singapur	4,40	3,90	-12,40
A.B.D.	2,90	3,60	21,50
Güney Kore	3,10	2,70	-13,80
İngiltere	0,90	1,50	60,70
Almanya	0,90	1,20	36,30
Macao	0,60	1,00	71,90
Kanada	0,50	1,00	76,50

Kaynak: [http://www.uschina.org/statistics/fdi\\_cumulative.html](http://www.uschina.org/statistics/fdi_cumulative.html)

### **c. Finansal Piyasalar**

Çin'de sermaye piyasalarına baktığımızda iki adet borsa olduğunu görürüz; Şangay ve Şenzen borsaları. Şangay'a baktığımızda aslında 19. Yüzyıl'ın ortalarından itibaren sermaye piyasalarının gelişmeye başladığını görürüz. Çin, 19. Yüzyıl'ın ortalarından 20. Yüzyıl'ın ortalarına kadar sermaye piyasalarında önemli gelişmeler kaydetmiş olsa da Mao döneminde gerileme yaşanmıştır. 1949 yılıyla birlikte Şangay borsası kapatılmıştır. 1949-1981 yılları arası sermaye piyasaları açısından Çin'de boşa geçen yıllardır. 1981 yılıyla birlikte hazine bonolarının alım satımı yeniden başlamıştır. Bugünkü Şangay borsası 1990 yılında Şenzen borsası ise 1991 yılında açılmıştır. 1992 yılında ise Sermaye Piyasası Düzenleme Komisyonu kurulmuştur.

Şangay borsası 2008 yılını 864 şirket, 908 adet hisse senedi, toplam 1,400 milyar Dolar piyasa değeri ve 2,597 milyar Dolarlık işlem hacmiyle tamamlamıştır. Şangay Menkul Kıymetler Borsası, Uluslar arası Sermaye Piyasası Düzenleyicileri Örgütü (IOSCO), Asya ve Okyanusya Menkul Kıymetler Borsası Federasyonu (AOSEF) ve Dünya Borsalar Federasyonuna (WFE) üyedir.<sup>23</sup> Yine Şenzen borsasında 2008 yılı itibarıyla 740 şirket, 782 adet hisse senedi işlem görmektedir. Şenzen borsasının toplam piyasa değeri 347 milyar Dolar, işlem hacmi ise 1,248 milyar Dolardır.<sup>24</sup>

23 Efsun Ayça Değertekin, "Çin Halk Cumhuriyeti Sermaye Piyasası", *Sermaye Piyasasında Gündem*, TSPAKB, Şubat 2009, Sayı: 78, s.21.

24 Efsun Ayça Değertekin, "Çin Halk Cumhuriyeti Sermaye Piyasası", *Sermaye Piyasasında Gündem*, TSPAKB, Şubat 2009, Sayı: 78, s.24.

**Tablo 10: Şangay Borsası İşlem Hacmi**

Yıl	Şirket Sayısı (Adet)	Hisse Senedi Sayısı (Adet)	Piyasa Değeri (Milyar USD)	İşlem Hacmi (Milyar USD)
2003	780	824	360	252
2004	837	881	314	320
2005	834	878	286	238
2006	842	886	915	739
2007	860	904	3694	4182
2008	864	908	1400	2597

Kaynak: Sermaye Piyasasında Gündem, TSPAKB, Şubat 2009, Sayı: 78, s.22

**Tablo 11: Şenzen Borsası İşlem Hacmi**

Yıl	Şirket Sayısı (Adet)	Hisse Senedi Sayısı (Adet)	Piyasa Değeri (Milyar USD)	İşlem Hacmi (Milyar USD)
2003	505	548	153	136
2004	536	578	133	192
2005	544	586	116	154
2006	579	621	227	417
2007	670	712	785	2124
2008	740	782	347	1248

Kaynak: Sermaye Piyasasında Gündem, TSPAKB, Şubat 2009, Sayı: 78, s.24

Bu iki borsanın dışında Şangay Türev Borsası, Zhengzhou Emtia Borsası ve Dalian Emtia Borsası da önemli borsalardandır. Şangay Türev Borsası 1999 yılında kurulmuştur. Borsada bakır, kauçuk, çinko, alüminyum, fuel oil ve altına dayalı sözleşmeler işlem görmektedir. 2007 yılı itibariyle Şangay Türev Borsası'nda işlem hacmi 171 milyon adet ve 30,513 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. Zhengzhou Emtia Borsası 1990 yılında kurulmuştur. Zhengzhou Emtia Borsası'nda şeker, yüksek glutenli buğday, tereftalik asit, pamuk, kolza yağı, beyaz sert buğdaya dayalı sözleşmeler işlem görmektedir. 2007 yılı verilerine göre işlem hacmi 1,861 adet ve 245,505 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir. Dalian Emtia Borsası 1993 yılında kurulmuştur. Dalian Emtia Borsası'nda soya fasulyesi, soya yağı, soya unu, mısır, düşük yoğunluklu polietilen ve hurma yağına da-

yalı sözleşmeler işlem görmektedir. Dalian Emtia Borsası'nın 2008 yılı itibariyle işlem hacmi 638,319 bin adet ve 3,956 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir.

**Tablo 12: Şangay Türev Borsası İşlem Hacmi (Adet)**

Adet(Milyon)	2004	2005	2006	2007
Bakır	42	25	11	33
Kauçuk	19	19	52	84
Çinko	-	-	-	20
Alüminyum	14	4	28	10
Fuel Oil	6	20	25	24
Toplam	81	68	116	171

Kaynak: Sermaye Piyasasında Gündem, TSPAKB, Şubat 2009, Sayı: 78, s.26

**Tablo 13: Şangay Türev Borsası İşlem Hacmi (USD)**

İşlem Hacmi (Milyar USD)	2004	2005	2006	2007
Bakır	6861	5010	4265	13383
Kauçuk	1762	1932	7123	11507
Çinko	-	-	-	3265
Alüminyum	1417	460	3639	1237
Fuel Oil	149	696	1091	1121
Toplam	10189	8098	16118	30513

Kaynak: Sermaye Piyasasında Gündem, TSPAKB, Şubat 2009, Sayı: 78, s.26

Görüldüğü üzere Çin köklü tarihinin de verdiği avantajla yaklaşık 30 yıllık uyku döneminin izlerini hızla silmiş ve sermaye piyasaları alanında büyük yol kat etmiştir. 1980 sonrası dönemde ikisi menkul kıymet, üçü emtia ve biri türev olmak üzere altı adet borsa kurulmuştur. Bugün Çin sermaye piyasası tüm dünyanın takip ettiği bir piyasa konumundadır.

### 3. Çin'in Dış İlişkileri

Mao sonrası dönemde Çin'in gelişimi incelendiğinde altı çizilmesi gereken ilk nokta ülkenin âdeta kabuğunu kırarak birçok alanda dünyayla entegrasyona

gitmesidir. Bu durumu dış ticaret, sermaye hareketleri gibi unsurların yanında Çin'in uluslar arası örgütlerle olan ilişkileri aracılığıyla da okumamız mümkündür. Çin'in üyeliğinin olduğu başlıca uluslar arası örgütlere baktığımızda Birleşik Milletler (Güvenlik Konseyi), Dünya Ticaret Örgütü, Uluslar arası Para Fonu, Güneydoğu Asya Ülkeleri Örgütü, Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği Forumu, Asya Kalkınma Bankası, Afrika Kalkınma Bankası, Karayipler Kalkınma Bankası, G-77, Latin Amerika Entegrasyon Birliği'ne üye olduğunu görürüz. Çin Afrika'dan Amerika kıtasına kadar geniş bir yelpazede uluslar arası ilişkilerini sürdürmektedir. Bu durum Çin'in dünyanın yükselen gücü olduğunun en temel göstergelerinden, ayrıca Çin'in dünyayla entegrasyonunun sonucudur. Özellikle Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne üyelik süreci uluslararası gündemde geniş yer bulmuş, birçok akademik çalışmanın konusu olmuştur. Aslında Çin 1948 tarihli Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması'nı imzalayan devletlerden biridir. Fakat Mao dönemi Çin ekonomisini incelerken değindiğimiz gibi 1949 sonrası Çin içe dönük, kapalı bir yapıya geçiş yapmıştır. Ancak Mao'nun ölümünden sonra girilen yeni reform dönemiyle birlikte 1986 yılında GATT Sekreteryası'na başvurmuştur. Yaklaşık 15 yıllık bir sürecin sonucunda Çin 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olmuştur. Çin'in 1978 sonrası dönemde dünyayla entegre serbest piyasa yapısına geçişinde Dünya Ticaret Örgütü'ne üyelik yolunda üstlendiği yükümlülüklerin de etkisi büyüktür. Bu yükümlülükler kısaca göz atarsak; Çinli şirketlerle yabancı şirketler arasında ayrımcılık yapmama, örgüt üyelerine ayrımcılık yapmama, yerli girişimciyi koruma amaçlı fiyat kontrollerine başvurmama, bütün malların ithalat ve ihracatını yapma izninin ayrımcılık yapmaksızın tüm yerli şirketlere verilmesi, yabancı şirketlerin ticarî faaliyetlerinin kolaylaştırılması, ithal mallara gümrük vergisi dışında bir vergi, harç vb. uygulama yapılmaması hususlarını sayabiliriz. Görüldüğü üzere Dünya Ticaret Örgütü'nün getirdiği yükümlülüklerin de Çin'in dünya ekonomisine eklenmesine büyük katkıları olmuştur. Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne üyeliğiyle yabancı şirketlerin bu ülkedeki faaliyetlerini daha güvenilir bir ortamda sürdürebildiklerini, yabancı şirketlere sağlanan bu güvenin de yabancı sermayenin ülkeye gelişini daha da cesaretlendirdiğini söyleyebiliriz.

Zürih Teknoloji Enstitüsü tarafından hazırlanan KOF Küreselleşme Endeksi'ne baktığımızda da Çin'in dünyayla entegrasyon sürecini açıklıkla görebiliriz. Verilerden 1978 yılına kadar küreselleşme, dünyayla entegrasyon anlamında ülkede hiçbir gelişme yokken, bu yıldan sonra dışa açılım konusunda ilerleme görülmektedir.

Tablo 14: KOF Küreselleşme Endeksi-Çin

Yıl	Değer(%)		Yıl	Değer(%)
1970	18,29		1989	31,64
1971	18,29		1990	32,98
1972	18,29		1991	33,54
1973	18,29		1992	37,73
1974	18,29		1993	40,61
1975	18,29		1994	43,44
1976	18,29		1995	45,01
1977	18,29		1996	44,71
1978	18,38		1997	44,93
1979	18,48		1998	45,66
1980	18,67		1999	43,59
1981	21,97		2000	44,41
1982	22,11		2001	50,43
1983	22,59		2002	52,92
1984	23,42		2003	52,48
1985	25,31		2004	56
1986	27,83		2005	58,95
1987	29,57		2006	55,23
1988	31,14		2007	56,82

Kaynak: <http://globalization.kof.ethz.ch/>

## D. Sonuç

Sonuç olarak Çin Halk Cumhuriyeti tarihine baktığımızda birbirinden tamamen farklı, birbirine zıt iki dönem görürüz; Mao ve sonrası dönem. 1949-1978 yılları arasında kapsayan ilk dönem, Mao dönemi dışı kapalı, devletçi ekonomi modelinin benimsendiği bir dönemdir. Bu içe kapalı yapı kendini Çin'in dış ticaret ve doğrudan yabancı yatırımlar gibi verilerinde göstermektedir. Mao'nun ölümü sonucu Çin'de iktidarın değişimiyle birlikte yepyeni bir dönem açılmıştır.

1978 sonrası kapsayan bu dönemde ise Mao döneminin tam tersine dışı açık ekonomi politikaları yürütülmüş, ekonomik yapı adım adım liberalize edilmeye başlanmıştır. Çin'in dışı açılım süreci, reform süreci kendine has bir özellik göstermektedir. Kapalı ekonomilerin dışı açılım süreçlerinde genelde iki yakla-

şım vardır: Bunlardan ilki hızlı geçiş iken ikincisi yavaş geçiştir. Örneğin Soğuk Savaş sonrası dönemde Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Rusya mevcut düzenini tamamen yerle bir etmiş ve yeniden piyasa düzeniyle uyumlu bir düzen kurma yoluna girmiştir. Rusya mevcut ekonomik düzenini yıkararak, dünyayla hızlı bir entegrasyon sürecine girmiştir. Çin ekonomisinin liberalizasyon sürecine baktığımızda ise durumun böyle olmadığını görürüz. Çin serbest piyasa ekonomisine geçiş süreci için gerekli olan reformları adım adım, zamana yayarak gerçekleştirmektedir. Uygulanan politikaların sonuçlarına baktığımızda bugün Çin'in yüksek bir ekonomik performans gösterdiğini söylemek yanlış olmaz. Çin Mao döneminde milyonlarca insanın açlıktan öldüğü bir ülkeden bugün ekonomik olarak dünyanın lider ülkesi konumuna aday bir ülke durumuna gelmiştir. Özellikle önemli büyüklükteki emek piyasası, dış ticaret ve doğrudan yabancı yatırımlar Çin ekonomisinin yüksek büyüme oranlarının altında yatan başlıca unsurlardır. Yapılan reformlar ve kararlı iktidarın sonucu olarak yabancı sermayenin ülkeye güveni artmış, geniş bir coğrafyada yürütülen çok taraflı ilişkilerin ve Çin diasporasının da etkisiyle doğrudan yabancı yatırımlar ve giderek artan dış ticaret ülkenin büyümesinin temel unsurları haline gelmişlerdir. Tabii bir ekonominin gelişim sürecini incelerken sadece büyüme rakamları ve benzeri verilere bakmak yeterli olmamaktadır. Çin ekonomisinin son yıllarda gösterdiği yüksek performans açık olmakla birlikte akıllara bu yüksek performansın sürdürülebilirliği gibi bir soru da gelmektedir. Bu nokta da çalışmamızda da değindiğimiz gibi hızlı büyümenin faturası bölgeler arası eşitsizlikler, iç göç ve çevre kirliliği şeklinde olmuştur. Önümüzdeki dönemde Çin ekonomisinin performansını belirleyecek unsurlar sadece ucuz emek, doğrudan yabancı yatırımlar veya dış ticaret olmayacak aynı anda çevre kirliliği, iç göç, gelir dağılımında adâletsizlik, bölgelerarası dengesizlikler gibi sorunların da yönetimi Çin ekonomisinin gelecek dönemdeki performansının başlıca belirleyicilerinden olacaktır.